

RISICOKIND OF EVENWICHTSKUNSTENAAR?

Elize Lam

***Risicokind
of evenwichts
kunstenaar?***

Kind zijn ondanks een
moeilijke thuissituatie

SCRIPTUM

Copyright © 2016 Elize Lam

Copyright foto cover © Shutterstock

Copyright auteursportret cover © Salmiak Fotografie & Design

Grafische vormgeving cover www.igraph.be, naar een ontwerp van Menno Lam

Grafische vormgeving binnenwerk www.igraph.be

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd in enige vorm of op enige wijze zonder schriftelijke toestemming, met uitzondering van korte citaten als onderdeel van kritieken en boekbesprekingen.

ISBN 978 94 6319 024 4

NUR 770 Psychologie Algemeen

info@scriptum.nl

www.scriptum.nl

[Twitter.com/ScriptumNL](https://twitter.com/ScriptumNL)

[Facebook.com/UitgeverijScriptum](https://facebook.com/UitgeverijScriptum)

Inhoud

Voorwoord	7
Woord vooraf	11
Inleiding	13
1 De dagelijkse werkelijkheid	17
2 Hoe kinderen ermee omgaan	37
3 Het grotere geheel	55
4 We zijn er voor je!?	73
5 De kracht van een steunende omgeving	95
6 Samenwerken met ouders	117
7 Alternatieve hulpbronnen	133
8 Tot besluit	147
Personenregister	154
Verantwoording	155

*'Soms hoef je iemand alleen maar zachtjes
aan te stoten. Anderen hebben meer nodig
om in actie te komen (...)*

Voorwoord

ALS IETS UIT DE ONTWIKKELINGSPSYCHOLOGIE duidelijk is geworden, is dat het belang voor kinderen van een veilige hechting. Maar niet alle ouders zijn bij machte om hun kinderen de benodigde veiligheid te bieden. Door ziekte, verslaving of andere vormen van psychische beperking en ontregeling zijn ouders soms zo in beslag genomen door hun eigen problemen dat het ze aan ruimte en aandacht ontbreekt om er voldoende voor hun kinderen te zijn. Dat kan die kinderen beschadigen. Soms voor het leven, maar kinderen blijken ook veerkracht te hebben, en soms van anderen te krijgen wat ze bij hun ouders moeten missen.

Kind zijn ondanks een moeilijke thuissituatie luidt de ondertitel. Wat is daarvoor nodig? Daarover gaat dit boek van socioloog Elize Lam, die weet waarover ze schrijft, vanuit persoonlijke en professionele ervaring. Ze heeft een groot aantal 'kinderen van' gesproken die uit eigen ervaring vertellen welke oplossingen ze zochten en vonden, en ze heeft dit nader geanalyseerd op factoren die belangrijk zijn om zich staande te houden, en die helend kunnen werken.

Niet alleen het thema is uiterst interessant en relevant, ook de manier waarop Elize Lam te werk gaat is van grote waarde. In plaats van globale concepten te bespreken als 'risicokinderen' die in aanmerking komen voor een 'steunprogramma', verdiept ze zich in de persoonlijke ver-

halen van de kinderen en kijkt ze naar hun eigen kracht. En, een tweede belangrijk accent: haar focus is niet gericht op de psychologische eigenschappen van deze kinderen maar op hun netwerk, en de steun die dit kan bieden. Het is een factor die opdoemt uit de verhalen, en die van groot belang blijkt – een gegeven waarmee het beleid iets kan, en wat kan leiden tot een andere aanpak dan een vast steunprogramma voor opgespoorde risicogevalen.

Deze ‘kinderen van’ blijken in alle lagen van de bevolking te vinden, en een moeilijke thuissituatie kan kinderen ook de kracht geven om het ver te brengen: het vormt de achtergrond van bekende mensen als Dr. Phil en Oprah Winfrey, de schrijvers Adriaan van Dis en Arthur Japin, de actrice Susan Visser.

In de verhalen die Elize Lam optekent van de inmiddels volwassen kinderen over hun jeugd, over het vroeg volwassen moeten zijn en over de verwarring, eenzaamheid en boosheid die dat soms bij hen teweegbracht, valt allereerst de verscheidenheid op. De kinderen verschillen in de mate van ontregeling thuis, hun uitwijkmogelijkheden, hun veerkracht en hun incasseringsvermogen. Kinderen blijken flexibel, maar de rol van een ondersteunend netwerk kan nauwelijks overschat worden. De inspringende grootouder, de leerkracht die even die blik van verstandhouding geeft, de familie van een vriendinnetje waar je altijd terecht kunt en waar het ‘gewoon’ is: het zijn de steunpilaren, die het minder eenzaam maken en de veerkracht versterken.

De focus van Elize Lam, en dat is een belangrijk accentverschil met de mainstream-benadering, is niet gericht op de problemen (waar ze wel veel oog voor heeft), maar op de vraag hoe kinderen het redden, op hun vitale deel. Met twee derde van de kinderen met een moeilijke thuissituatie gaat het later goed, en wat maakt dat zij het wel redden?

Het is een goede vraag, die belangrijke gezichtspunten kan opleveren. Inzichten die ons verder helpen dan het heersende uniforme denken

in termen van doelgroepen, categorieën van problemen en aandoe-ningen en een vast preventieaanbod voor de risicogroepen. Aandacht voor problemen is essentieel, inventariseren is belangrijk, maar vervol-gens moet per situatie gekeken worden wat nodig is, wat er aan hulp ge-boden kan worden aan ouders en kinderen. Maar daaraan voorafgaand moet iets gebeuren wat vaak wordt overgeslagen: hulpverleners moeten in gesprek gaan met ouders, ‘over hoe het met hen gaat als opvoeder in hun eigen unieke situatie en hoe het met de kinderen gaat. Niet om een professionele balans op te maken zodat hulp ingeschakeld kan worden, maar om aan te sluiten bij wat de ouder en het kind op dat moment nodig hebben. Dat vraagt maatwerk in plaats van standaardaanbod’ (p. 85). Dat lijkt me een van de belangrijkste boodschappen van dit boek, een boodschap die een ruimere geldigheid heeft dan dit domein van een ontregelde thuissituatie waarin kinderen opgroeien. Ook de aandacht voor veerkracht, voor hoe mensen wegen en uitwegen creëren en voor het belang van een steunend netwerk hierbij zijn belangrijke inzichten die aanknopingspunten bieden voor beleid. Als er dan ook maar in gesprek wordt gegaan met het netwerk dat wel wil inspringen, maar dat niet opgelegd wil krijgen. Mensen willen vaak wel helpen, maar niet wanneer dit een verplichting wordt: dat is niet de manier om mensen in deze tijd te motiveren.

Het kunnen bieden van steun aan een kind dat dat nodig heeft, kan van enorme waarde zijn voor zijn ontwikkeling. Sommige kinderen zijn goed in staat bij anderen te halen wat ze thuis niet krijgen. En over-heid en professionele krachten kunnen, overleggend en luisterend, bij-springen waar dit nodig is, waarbij hulp niet als uniform pakket wordt aangeboden, maar op maat gesneden. Dat vraagt van hulpverleners in de eerste plaats om goed kijken en luisteren.

Dat is wat Elize Lam in dit boek gedaan heeft. En daarmee heeft ze een belangrijke bijdrage geleverd in het denken over kinderen in een moeilijke thuissituatie, waarmee zowel professionals als niet-profes-

sionals wat kunnen. Ik hoop dat behandelaars en beleidsmakers, maar ook de 'buurvrouw' in brede zin haar boodschap oppakken en tot een andere benadering komen van de soms broodnodige hulp en ondersteuning aan kinderen zoals die in dit boek naar voren komen, naar wie door de auteur goed is geluisterd.

Christien Brinkgreve, emeritus hoogleraar Sociale Wetenschappen
Egmond/Amsterdam

Woord vooraf

JAREN GELEDEN ONTSTOND MIJN INTERESSE voor kinderen die opgroeien onder moeilijke omstandigheden. Zowel in mijn privé-omgeving als in mijn werk kwam ik ze regelmatig tegen. Het fascineerde me hoe verschillend ze hun weg gingen. Tijdens mijn studie Algemene Sociale Wetenschappen was het thema voor mijn doctoraalscriptie dan ook snel gevonden. Het moest gaan over minderjarige kinderen van psychiatrisch zieke ouders en de steun die ze al dan niet van anderen kregen bij het opgroeien. De persoonlijke ontmoetingen met deze inmiddels volwassen ‘kinderen van’ en het kwalitatief onderzoek doen, grepen en verrijkten me. Het leverde bovendien interessante bevindingen op. Bevindingen die om meer aandacht en verdieping vroegen.

Christien Brinkgreve, hoogleraar Sociale Wetenschappen en mijn toenmalige scriptiebegeleider, adviseerde me na mijn afstuderen een proefschrift te schrijven over dit thema, en dat overwoog ik serieus. Toch besloot ik liever door te gaan als zelfstandig onderzoeker. Ik breidde mijn onderzoek uit naar kinderen van verslaafde en verstandelijk beperkte ouders, omdat zij veel gemeenschappelijk bleken te hebben met kinderen van psychiatrisch zieke ouders.

Dit boek is het resultaat van dit boeiende onderzoeksproces. De persoonlijke verhalen zijn allereerst gebaseerd op diepte-interviews die ik heb gehouden met een twintigtal ‘kinderen van’ in de leeftijd van achttien tot vijfendertig jaar, afkomstig uit heel Nederland. Om hun privacy

te beschermen, noem ik ze alleen bij hun gefingeerde voornaam. Twee van hen komen uit mijn eigen omgeving, al kende ik hen niet heel persoonlijk. De anderen had ik niet eerder ontmoet. Met hen kwam ik in contact via belangen- en zorgorganisaties en mensen die van mijn onderzoek hadden gehoord. Vaak bezocht ik hen thuis, al gaven sommigen de voorkeur aan neutraler terrein. Bij elke ontmoeting was het weer bijzonder om te ervaren hoe ze mij, een volslagen vreemde, in vertrouwen namen. Hen ben ik hiervoor veel dank verschuldigd.

Naast deze ontmoetingen heb ik geput uit mijn eigen (werk)ervaring met kinderen en jongeren in complexe gezinssituaties, contact met deskundigen, het bestuderen van talloze boeken, onderzoeken, kranten en websites, en het volgen van radio- en tv-programma's. Ook heb ik dankbaar gebruikgemaakt van ervaringsverhalen die mensen spontaan met mij deelden toen ze hoorden dat ik bezig was dit boek te schrijven.

Risicokind of evenwichtskunstenaar? was er nooit gekomen zonder Christien Brinkgreve. Zij was degene die na mijn afstuderen over een boek begon en meedacht bij de start van dit project. Daar ben ik haar zeer dankbaar voor. Ook Elma van Dongen en Rinske Evers wil ik van harte bedanken voor hun waardevolle meedenken en meelesen.

Mijn vader, Hans de Jongh, komt ook veel dank toe. Hij was vanaf het begin betrokken, reageerde meerdere malen op de tekst en bleef vragen stellen en aanmoedigen. Pap, u bent geweldig! Net als mijn man Menno, die ervan overtuigd was dat dit boek er moest komen, vanwege de boodschap dat ieder kind zo veel mogelijk kind moet kunnen zijn, ook al groeit het op onder moeilijke omstandigheden. Steeds liet hij me weten erin te geloven, ook als ik het even niet meer zag zitten. Hij was en is de beste steungever die ik me kan wensen!

Mijn dank gaat tot slot uit naar God, die wijsheid schenkt en mensen aanspoort om op te komen voor kinderen en volwassenen in nood (naar Spreuken 2:6, 31:8-9).

Elize Lam

Inleiding

HET IS GOED DENKBAAR DAT ER OOK in uw omgeving minderjarigen opgroeien met een psychiatrisch zieke, verslaafde of verstandelijk beperkte ouder. Want zulke kinderen zijn er veel in Nederland: minstens zeshonderdduizend, al herken je ze meestal niet op het eerste gezicht. Het zijn gewone kinderen, die niet te koop lopen met wat er thuis aan de hand is. Het taboe op wat hun vader of moeder scheelt, blijft groot en hardnekkig. Niet voor niets pleitten de minister-president en de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport in 2014 voor een cultuurverandering ten aanzien van vooroordelen over mensen met een psychische aandoening.

Net als hun leeftijdgenoten willen deze kinderen het liefst normaal zijn, gewoon kind kunnen zijn. Dat is helaas niet zo eenvoudig. Allereerst omdat het veel van hen vraagt om als minderjarige op te groeien in een dergelijke situatie. Vaak realiseren mensen uit hun naaste omgeving dit nog te weinig maar hulpverleners, preventiewerkers en sociaal werkers zijn er juist sterk van doordrongen geraakt. Ze proberen deze 'risico-kinderen' op te sporen om problemen voor te zijn en om hen gerichte ondersteuning te kunnen bieden. Zelfs wanneer kinderen (nog) geen problemen hebben, probeert het professionele systeem hen nadrukkelijk te motiveren tot deelname aan allerlei programma's en interventies.

De vraag is hoe wenselijk het is dat kinderen rechtstreeks doelgroep worden van hulpverleners alleen omdat er iets aan de hand is met hun

vader of moeder. Ondersteunt dit hun behoefte om een normaal kind te kunnen zijn? Door de jaren heen ben ik er steeds meer van overtuigd geraakt dat professionele ondersteuning voor sommige kinderen noodzakelijk is, maar dat dit voor een groot deel van hen niet geldt mits ze het naar omstandigheden ‘goed doen’ en er passende hulpbronnen uit hun eigen omgeving beschikbaar zijn. In een tijd waarin de overheid oproept tot het inzetten van eigen kracht en het benutten van het eigen netwerk, is het actueler dan ooit om dit ‘op ieders netvlies’ te krijgen. Deze overtuiging werk ik uit in *Risicokind of evenwichtskunstenaar?*

Aan de hand van persoonlijke verhalen geef ik in hoofdstuk 1 tot en met 4 eerst een inkijkje in de levens van een aantal kinderen die hun jeugd hebben doorgebracht met een psychiatrisch zieke, verslaafde of verstandelijk beperkte ouder. Wat maakten ze mee, hoe ontwikkelden zij zich in een dergelijke context en hoe gingen ze de uitdagingen aan die ze tegenkwamen. Ook beschrijf ik hoe het komt dat sommige kinderen gemakkelijker hun weg vinden dan andere. Voor een al dan niet gezonde ontwikkeling van deze kinderen blijkt een aantal factoren en mechanismen van grote invloed te zijn. In de volgende hoofdstukken kijk ik verder dan hun ‘microsituatie’ en verken ik de maatschappelijke context waarbinnen ze groeien naar volwassenheid. Ik stel daarin dat het huidige probleem- en traumadenken en het streven naar maakbaarheid in de maatschappij de beeldvorming en aanpak voor deze minderjarigen sterk inkleurt en bepaalt. Bij het beschikbare hulpaanbod spelen bovendien enkele aannames een rol die om nuancering vragen. Daarnaast werk ik een perspectief uit op wat deze kinderen steunt en hoe hun naasten daarin een essentiële rol (kunnen) spelen. Met als uitgangspunt het eigene van het kind en vertrouwen in zijn veerkracht.

Om daadwerkelijk een steunsysteem te vormen voor kinderen van psychiatrisch zieke, verslaafde of verstandelijk beperkte ouders zijn oplettende volwassenen nodig die beschikbaar zijn en in hun welzijn

willen investeren. Het mooie is dat iedereen dit kan, zolang iemand het vertrouwen geniet van het kind zelf (en diens ouders) en dit vanuit de juiste intenties doet. *Risicokind of evenwichtskunstenaar?* is dan ook voor een brede doelgroep geschreven.

Mijn hoop is dat dit boek mensen in de omgeving van deze kinderen helpt om in beweging te komen of inspireert om door te zetten, ook als hun taak soms zwaar is of tegenstand oplevert. Daarnaast hoop ik dat het professionals overtuigt hoe waardevol het is wanneer ze vertrouwen hebben in de kracht van deze kinderen en hun netwerk, en dat willen faciliteren.

Alle persoonlijke verhalen in dit boek zijn uiteraard 'gekleurd', tot stand gekomen op basis van het beeld dat de persoon in kwestie heeft. Boris Cyrulnik, een Franse psycholoog, zegt treffend: 'Beeldvorming van het verleden is een voortbrengsel van het heden. Wat niet wil zeggen dat herinnerde feiten onjuist zijn. Zij zijn waar zoals figuratieve schilderijen waar zijn. De schilder is gevoelig voor bepaalde punten uit de werkelijkheid en zet die op het doek waarbij hij ze benadrukt. Zijn beeld van de werkelijkheid geeft zijn interpretatie ervan weer waarin alles juist is, maar wel door hem gerangschikt.'

Voor alle duidelijkheid: dit boek gaat niet over perverse excessen, al zijn sommige verhalen schokkend. Het gaat over gewone gezinnen onder ongewone omstandigheden. Over ouders die van hun kinderen houden en veelal het beste met hen voor hebben, maar daartoe (tijdelijk) onvoldoende in staat zijn. Wellicht gaat het over uw burens, uw vrienden, uw collega's, uw eigen familie. Het zou zelfs over u kunnen gaan.